

**YENİ MATERIALIN BAŞLANGIÇ SINIFLƏRDƏ
ÖYRƏDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI****K.N.HAQVERDİYEV, A.Ə.PAŞAYEVA, Ə.T.ƏZİZOV**

Kimya tədrisinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri yeni materialın başlanğıc siniflərdə təşkili və öyrədilməsidir. Sistemətik olaraq yeni materialın başlanğıc siniflərdə təşkili və öyrədilməsinin üsul və metodları tədqiq edilmişdir.

Kimyanın tədrisi metodikasının inkişaf tarixinə nəzər salsaq, əslində yeni material dedikdə, şagirdlər üçün yeni olan biliklərin verilməsinin üsul və metodlarının genişləndirilməsinə həsr edilmiş bir sıra tədqiqat işlərinə rast gəlirik. Bu tədqiqat işləri əsasən dərslərin aparılması növünə tətbiq edilməmiş yalnız birtərəfli olaraq, ya siniflərin səviyyəsi nəzərə alınmış, ya da ki, şagirdlərin inkişaf səviyyəsindən bəhs edilmişdir. Bu işlərdən məsələn, 1981-ci ildən çapdan çıxmış Qloriozov P.H, Riş V.İ [1] müəlliflərinin fikrinə görə şagirdlərin yalnız yoxlama materialları üzərində apardıqları təlim prosesinin araşdırılmasına diqqət yetirilmişdir. Başqa bir müəllifin Qriqoroviç M.M. [2] 8-9-cu siniflərdə yalnız didaktiki materialın izahını verməklə kifayətlənir. İvanova R.Q. [3] orta məktəblərdə kimya dərslərinin tipi və strukturunu yalnız müstəqil işlərinin yerinə yetirilməsində görür. Polosin V.S. [4] öz işlərində qeyri-üzvi kimyadan təcrübi hissəsinin öyrənilməsinə həsr etmişdir. Müxtəlif istiqamətli işlərdən belə nəticəyə gəlmək olur ki, başlanğıc siniflərdə şagirdlərə yeni biliyin verilməsi üsul və metodların hazırlanması çoxşaxəlidir.

Bizə belə gəlir ki, şagirdlərə yeni biliyin verilməsi yeni materialın öyrədilməsinin metod və üsullarının təkmilləşdirilməsi şagirdlərin məntiqi idrakının, düşüncələrinin, qavrama qabiliyyətini artırmaq üçün, fəlsəfi metodlardan istifadə edilməsi günün aktual məsələlərindən biridir. Ona görə də yeni materialın öyrədilməsində müəllimin qarşısında aşağıdakılar bir məqsəd kimi inkişaf etdirilməlidir. Əvvəla, ilk öncə proqram materiallarının dərsləklə uyğunlaşdırılması, proqramda qoyulan tələbatın öyrənilməsi istiqamətində aparılan işlərin təkmilləşdirilməsi. Şagirdlərin bilik səviyyəsini, yaşının, kimyaya qarşı olan marağın, psixoloji durumun, eyni zamanda məntiqi düşüncənin inkişaf etdirməsi, müstəqil işlərin təşkili, nümayiş təcrübələrinin yüksək səviyyədə göstərilməsi bacarığının inkişaf etdirilməsi, elmi biliklərin mərhələli inkişafına nail olmağın yollarının araşdırılması, elmin sistemli öyrədilməsi, metodiki və didaktiki prinsiplərdən düzgün istifadə edilməsi, inkişafetdirici dərslərin üsulunun təkmilləşdirilməsi. Elmi biliklərin verilməsinin sə-

mərəli metodlarının seçilməsindən vaxta qənaət edilməsində, az bir zamanda şagirdləri yormadan onlara biliklərin sərbəst öyrədilməsi taktikasının seçilməsindən, seyr etmənin, müşahidənin, müqayisənin analogiya və homologiyanın inkişaf etdirilməsində səmərəli üsulların seçilməsi metodların yerində işlədilməsində və metodoloji zənginləşdirmədən, nəhayət induktiv və deduktiv araşdırmanın tətbiq edilməsindən asılıdır.

Göründüyü kimi, kimya tədrisi elmi tətbiq edilən bütün üsulların təkmilləşdirməsini qarşıya məqsəd kimi qoyaraq, bu sahədə aparılan elmi tədqiqat işlərinin tədrisin və təlimin səmərəliliyini artırılması istiqamətində yönəldilməsi sahəsində görülən işlər dünən də aktual olmuş, bu gün də aktualdır, gələcəkdə də aktual olaraq qalacaqdır.

Deyilənlərdən belə nəticə çıxır ki, orta məktəbdə təlimin son nəticələrini əldə etmək üçün, həm müəllimin hazırlıq faktoru, onun dərsə hazırlanması, keçmiş dərsin sorğusunu iki istiqamətdə aparılması, fərdi və frontal sorğunun təşkilində olan problem situasiyaların bacarıqla aradan qaldırılması üsullarının təkmilləşdirilməsi əsas faktordur. Bizə belə gəlir ki, tanış olan və tanış olmayan siniflərdə dərsin təşkili bir-birindən kəskin olmasada, lakin fərqlənir. Biz bu fərqləri aşağıdakı kimi izah edirik.

Əvvəlcə, tanış olmayan sinifdə dərs deməyin üsullarını şərh edək. Tanış olmayan siniflərdə müəllimin dərsini daha yaxşı təşkil etməsi üçün yaxşı olar ki, şifahi şərh üsulu ilə yanaşı dərsin ilk 5-10 dəqiqəsini şagirdlərdə kimya elminə olan həvəsin artırılması ilə başlamalıdır.

Müəllim həm şagirdləri maraqlandırmalı, həm də təbiətsünaslıqda keçilən materialları tədricən suallar vasitəsi ilə təkrarlamaqdadır. Yaxşı olar ki, ümumiyyətlə sinfin fəallığının artırılması üsulunu tətbiq etsin. Bundan sonra müəllim cavab vermək istəyən şagirdlərin haqqında öz qeyd dəftərində onların bilik səviyyəsini qiymətləndirir. Beləliklə, tədricən tanış olmayan sinifdə yaxşı, orta və zəif oxuyanlar haqqında məlumat toplanır və beləliklə, tanış olmayan sinif 2-3 dərsdən sonra tanış olan sinifə çevrilir. Müəllimin dərsə hazırlığı əsas faktor olaraq qalmaqdadır. Bir sıra tədqiqatçılar müəllimin hazırlığını yaxşı təşkil etmək üçün müxtəlif üsullar hazırlayırlar. Bu üsullar içərisində ən seçiləni müəllimin mövzuları sistemləşdirməsidir. Anlayışlar içərisində yerləşməsi əsas şərtlərdən biridir. Burada başlanğıc siniflərdə müəllim çalışmalıdır ki, keçmədiyi mövzular haqqında olan terminləri başlanğıc dərsdə işlətməsin. Yeni terminlərin işlədilməsində müəllim öz bacarığını və biliyini nümayiş etdirməlidir. Bu zaman dərsdə çaşqınlıq yaranmır. Bundan başqa müəllim sistemlilik prinsipini inkişaf etdirərək, şagirdlərdə biliyin əsasının öyrədilməsini təkmilləşdirə bilər. Burada qeyd etmək yerinə düşərdi ki, yeni materialın şagirdlərə öyrədilməsi təkcə bu faktorları əhatə etmir və biliyin mövzularla verilməsi üsulundan istifadə çox böyük səmərə verir, xüsusilə başlanğıc siniflərə aiddir. Bizim dediklərimizdən belə bir nəticə çıxır ki, əgər şagirdlərə verilən bilik müəllim tərəfindən evdə konspekt üzərində hərtərəfli araşdırılırsa, onda müəllimin dərsə başlamasında yaranan problemlərin sayı azalır. Yeni materialın tədrisi və öyrədilməsi həmişə problemin yaranmasına səbəb olur. Çünki, yeni bilik şagirdlərə müəllimin dili vasitəsilə öyrədilir. Müəllim üzvi kimya dili terminlərini

düzgün bilməli və tələffüz etməlidir. Təzə keçilən terminlərin və anlayışların, alimlərin adlarını, tarixi rəqəmləri, kimyəvi reaksiyaların, mexanizmlərin və başqa simvolik işarələrin, düsturların, formulların kimyanın özünəməxsus anlayışların yazı taxtasında müəllim tərəfindən səliqə ilə yazılması və yazı taxtası sahəsindən düzgün istifadə edilməsi əsas şərtlərdən biridir. Təlim prosesinin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır.

Yeni materialın öyrədilməsi təkcə başlanğıc siniflərdə yox, bütün siniflərdə problem yarada bilər. Yeni material, yeni bilik dedikdə auditoriyaya və ya sinfə tanış olmayan mətnlərdən söhbət gedir. Ona görə də yeni materialın tədrisi dedikdə, hər bir sinifdə tədris edilən 8-9-10-11-ci siniflərdə və hətta ali məktəblərdə mühazirə şəklində deyilən sərbəst şəkildə işlədilər, tanış olmayan anlayışlardan söhbət gedir. Bizim fikrimizə görə tədrisin ən vacib və inkişaf etdirmək tələbi olan hissəsi yeni materialın gündəlik tədrisidir. Buna görə də yeni materialın haqqında olan biliklərin verilməsində istifadə olunan özünəməxsus üsulların inkişaf etdirilməsi müəllimin bilik səviyyəsinin onun təcrübəsində işlədilər üsulun səmərələşməsindən asılıdır. Biz heç bir şeyə iddia etmədən indiyə qədər yeni materialın tədrisində olan üsulları araşdırmaqla kifayətlənmişik. İrəli sürdüyümüz hər bir nəzəri problemin həllini siniflərdə uyğun olan dərslər üsullarında praktikaya tətbiq etməyə çalışmışıq.

İrəli sürdüyümüz nəzəri müddəalar faktiki materiallara əsaslanır və sübutları ilə başqa üsullardan seçilir.

Yeni materialın nəzəri cəhətdən prinsiplərinin hazırlanmasında klassik metodlara üstünlük verməklə, müasir şəraiti nəzərə alaraq, texniki tələqinin səviyyəsinə uyğun olan çoxşaxəli biliklərin mərhələli verilməsindən istifadə etmişik. Bununla yanaşı eksperiment sahəsinin hələ çox öyrənilməmiş əlamətləri vardır. Məs: bizim fikrimizə görə, eksperiment təşkil edərkən real təcrübə şəraitin yaradılması əsas məsələlərdən biridir. Ümumiyyətlə, kimyada eksperimentin hərtərəfli araşdırılması hələ heç kəsə müyəssər olmamışdır.

Kimya eksperimentinin və kimya təcrübəsinin nəticələrində biz şagirdlərə xarüqələr yaradan elmi biliklər verməklə yanaşı, eyni zamanda eksperimentdə və tədqiqat təcrübələrində yeni elmi istiqamətlərin üzə çıxarılması ilə rast gəlirik. Ümumbəşəri biliklərin hələ empirik formada öyrənilməsində eksperiment və təcrübənin böyük elmi əhəmiyyəti olmuşdur. Hal-hazırda kimyanın sürətli inkişafı dövründə şagirdlərin müstəqil işlərindən başlayaraq nümayiş və elmi-tədqiqat təcrübələrinin hərtərəfli təşkil edilməsi demək olar ki, yeni biliklərin, yeni nəticələrin əldə edilməsinə gətirib çıxarır.

ƏDƏBİYYAT

1. Глориозов П.А., Рысс В.Л. Проверочные работы по химии. Методические указания.-М, Просвещение, 1984-48 с.
2. Григорович М.М., Дидактический материал по химии. 7-8 классы., Минск, Народная асвета, 1979-56 с.
3. Иванова Р.Г. Урок химии в средней школе. Типы, структура уроков химии и самостоятельная работа учащихся.- М: Педагогика, 1974-88 с.

4. Полосин В.С. Химический эксперимент в советской школе //Химия в школе.- 1977.-№5- с.76-82.
5. К.Н.Наqвердийев. Кимyәви лабораторија практикumu şəraitində şagirdlərin fəallığıнын artırılması./Bakı Universitetinin xəbərləri, təbiət elmləri seriyası, 2004, №2, s. 53-56.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ НОВЫХ МАТЕРИАЛОВ
В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

К.Н.АХВЕРДИЕВ, А.А.ПАШАЕВА, А.Т.АЗИЗОВ

АННОТАЦИЯ

Систематически исследованы способы и методы организации и обучения новых материалов в начальных классах.

**THEORETICAL BASES OF STUDYING
OF NEW MATERIALS IN INITIAL CLASSES**

K.N.HAGVERDIEV, A.A.PASHAYEVA, A.T.AZIZOV

ABSTRACT

Ways and methods of organization and studying of new materials in initial classes are systematically investigated.